

УДК 343.779[341.48:504](477)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7947532>

О.В. ШАМСУТДИНОВ,

провідний науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, кандидат юридичних наук, м. Київ, Україна; e-mail: sun091141@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9325-9227>

КОНСТРУКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ "ЕКОЦИД" (СТ.441 КК УКРАЇНИ)

O.V. SHAMSUTDINOV,

Leading Researcher, Interagency Research Center on Problems of Combating Organized Crime at the National Security and Defense Council of Ukraine, Ph.D. in Law, Kyiv, Ukraine; e-mail: sun091141@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9325-9227>

CORPUS DELICTI CONSTRUCTIVE FEATURES OF "ECOCIDE" (ARTICLE 441 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Постановка проблеми. Наслідками розпочатої країною-агресоркою загарбницької війни проти України є, зокрема, колосальна шкода вітчизняному довкіллю. Однак не всі факти вчинення екоциду в Україні розслідуються правозастосовними органами, а деякі з кримінальних проваджень, внесені до ЄРДР за ст.441 КК України, потребують перекваліфікації. Це обумовлено особливостями формулювань диспозиції такої правової норми, відсутністю відповідної судової практики та недостатньою науковою розробленістю цього питання кримінально-правовою доктриною. Тож метою статті є визначення на підставі аналізу законодавчих та доктринальних підходів змісту обов'язкових об'єктивних і суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення "екоцид" (ст.441 КК України). Поставлену мету було реалізовано за допомогою таких методів наукового пізнання: порівняльно-правовий метод було застосовано у ході порівняння міжнародно-правових норм і положень КК України; логіко-граматичний і догматичний методи сприяли визначенню понятійного апарату досліджуваної проблеми; формально-логічний – використовувався для тлумачення конструктивних ознак складу екоциду; функціональний – дозволив визначити роль об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст.441 КК України, у відмежуванні екоциду від інших кримінальних правопорушень. **Результатами** дослідження стало визначення місця екоциду серед інших кримінальних правопорушень, зважаючи на характер і ступінь суспільної небезпечності цього злочину. Досліджено наявні в доктрині погляди на конструкцію складу екоциду, висловлено власну позицію та з'ясовано момент, з якого зазначений злочин у тій чи іншій формі вважається закінченим. Уточнено зміст визначених диспозицією ст.441 КК України біотичних та абіотичних компонентів біосфери, які альтернативно є предметом цього злочину, а також інших матеріальних утворень, які можуть бути предметом екоциду у третій формі. Висловлено власний погляд на сутність інших обов'язкових ознак цього злочину, які сформульовані у диспозиції норми як оціночні поняття, хоча мають конструктивне значення для кваліфікації. Аргументовано авторську позицію щодо форми вини та її видів, які є можливими при вчиненні досліджуваного злочину. **Висновки.** Екоцид є міжнародним злочином проти екологічної (біологічної) безпеки людства, його предметом є біотичні (рослинний або тваринний світ) чи абіотичні (атмосфера, гідросфера, літосфера, космос) компоненти біосфери, або ж техногенні об'єкти. З об'єктивної сторони екоцид характеризується активними діями, наслідками у вигляді загибелі критично важливих для екосистеми великих популяцій/видів тварин чи рослин; повної або часткової загибелі усіх живих організмів у межах одного чи декількох географічних районів або великого за масштабами природного об'єкта; зміни складу і властивостей атмосфери чи водних ресурсів за рахунок їх забруднення отруйними речовинами у концентраціях, що спричиняють захворювання, функціональні розлади чи загибель біоти; створення реальної загрози настання екологічної катастрофи, тобто заподіяння довкіллю серйозної, масштабної та довготривалої шкоди, а також причинного зв'язку між діями та вказаними наслідками. Конструктивною суб'єктивною ознакою екоциду є вина: у перших двох формах цей злочин вчиняється з прямим умислом, а у третій формі можливим є також евентуальний умисел.

Ключові слова: міжнародний злочин; довкілля; матеріальний склад злочину; делікт створення безпеки; біота; техногенний об'єкт; екологічна катастрофа

Problem statement. The consequences of the unjustified war started by the aggressor country against Ukraine are, in particular, colossal damage to our environment. However, not all facts of ecocide in Ukraine are investigated by law enforcement agencies and some of the criminal cases under Art.441 of the Criminal Code of Ukraine, requires requalification. It's due to peculiarities of the wording of this norm's disposition, lack of relevant judicial practice, and insufficient scientific research of this issue by the criminal law doctrine. Therefore, the **purpose** of the article is to determine, based on the analysis of legislative and doctrinal approaches, the content of constructive objective and subjective features of the criminal offense "ecocide" (Article 441 of the Criminal Code of Ukraine). The purpose was realized with the help of the following **methods** of scientific knowledge: the comparative legal method was applied in the course of comparing international legal norms and provisions of the Criminal Code of Ukraine; logical-grammatical and dogmatic methods contributed to the definition of the conceptual apparatus of the researched problem; formal-logical – used to interpret the constructive features of the composition of the ecocide; functional - made it possible to determine the role of objective and subjective features of the corpus delicti of the crime provided by Art.441 of the Criminal Code of Ukraine, in distinguishing ecocide from other criminal offenses. The **result** of the research was a determination of the place of ecocide among other criminal offenses, taking into account the nature and degree of public danger of this crime. The views available in the doctrine on the construction of the composition of ecocide were studied, one's own position was expressed, and the moment at which this crime in one form or another is finished was clarified. The content specified by the disposition of Art.441 of the Criminal Code of Ukraine of biotic and abiotic components of the biosphere, which are alternatively the subject of this crime, as well as other material formations, which may be the subject of ecocide in the third form. One's own view was expressed on the essence of other constructive features of this crime, which are formulated in the disposition of the norm as evaluative concepts, although they have a principal significance for qualification. The author's position on the form of guilt and its types, which are possible in this crime, is argued. **Conclusions.** Ecocide is an international crime against the ecological (biological) safety of mankind, its subject is biotic (flora or fauna) or abiotic (atmosphere, hydrosphere, lithosphere, space) components of the biosphere or man-made objects. On the actus reus (objective side), ecocide is characterized by active actions, consequences in the form of the death of large populations/species of animals or plants that are critically important for the ecosystem; complete or partial death of all living organisms within one or more geographical areas or a large-scale natural object; changes in the composition and properties of the atmosphere or water resources due to their contamination with poisonous substances in concentrations that cause disease, functional disorders or death of biota; creating a real threat of ecological disaster, i.e. causing serious, widespread and long-term damage to the environment, and a causal connection between actions and mentioned consequences. The constructive subjective feature of ecocide is guilt: in the first two forms, this crime is committed with direct intent, and in the third form, eventual intent is also possible.

Keywords: *international crime; environment; material corpus delicti; delict of the creating of danger; biota; man-made object; ecological disaster*

Постановка проблеми

Сьогодні ми є свідками того, як кожного дня збройні формування країни, яка відповідно до Будапештського меморандуму про гарантії безпеки (1994) взяла на себе зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, зухвало вчиняють на її території воєнні злочини, акти геноциду та інші міжнародні злочини. Щоденно від бойових дій потерпає наше довкілля: винищуються лісові масиви, деградують родючі ґрунти, забруднюються водойми, масово гинуть тварини, руйнуються біосферні заповідники та їх екосистеми, незворотно змінюються ландшафти. Значна частина завданої шкоди українському навколишньому середовищу є наслідком свідомих злочинних дій з боку країни-порушниці норм міжнародного права. Тобто, йдеться про акти екоциду – кримінального правопорушення, передбаче-

ного ст.441 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Водночас далеко не всі факти вчинення екоциду в Україні документуються в рамках відповідних досудових розслідувань, і не всі кримінальні провадження, внесені до ЄРДР за ст.441 КК України, є результатом правильної кримінально-правової кваліфікації. Такий стан справ обумовлений, зокрема, особливостями криміналізації такого суспільно небезпечного діяння, відсутністю відповідної судової практики та недостатньою науковою розробленістю цього питання кримінально-правовою доктриною.

Як свідчать офіційні статистичні дані, з 2001 року (з набуттям чинності КК України та появою досліджуваного складу кримінального правопорушення) до 2014 року включно жодного злочину за ст.441 КК України обліковано не було [1, с.69]. Однак, починаючи з 2015 року відповідні кримінальні провадження починають відкрива-

тися: до 2022 року розпочато 23 досудових розслідування за ст.441 КК України (2015 р. – 1, 2016 р. – 1, 2017 р. – 3, 2018 р. – 2, 2019 р. – 8, 2020 р. – 6, 2021 р. – 2) [2]. Правозастосовними органами у цей період як екоцид кваліфікуються факти пожеж на нафтобазах, масової вирубки лісів, забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів та ґрунту в результаті господарської діяльності, інші порушення норм природоохоронного законодавства й екологічної безпеки на виробництві. Водночас про якість такої кримінально-правової кваліфікації красномовно свідчить відсутність відповідної судової практики.

З моменту повномасштабного вторгнення держави-агресорки в Україну кількість облікованих злочинів "екоцид" суттєво збільшується: у 2022 році зареєстровано 15 кримінальних проваджень за ст.441 КК України, а за 7 місяців 2023 року – 5 [2]. Відтепер правоохоронцями документуються переважно руйнівні для довкілля наслідки ведення російськими окупаційними військами бойових дій на території нашої держави: результати ракетних обстрілів нафтобаз та сховищ паливно-мастильних матеріалів, руйнування гідротехнічних споруд, пошкодження сховищ ядерних матеріалів, пунктів захоронення радіоактивних відходів тощо. Проте судами також ще не винесено жодного обвинувального вироку за вчинення екоциду.

Окрім дисертаційної роботи М.П. Куцевича [3], ґрунтовних досліджень кримінальної відповідальності за вчинення екоциду та характеристики цього злочину не проводилось. Однак останнім часом науковий інтерес до екоциду помітно зріс, що обумовлено поновленням спроб природозахисних організацій і наукової спільноти криміналізувати екоцид як міжнародний злочин та посиленням критичного навантаження на довкілля України внаслідок безвідповідальної господарської діяльності промислових гігантів та розпочатої російсько-української війни.

Так, вітчизняні дослідники присвячують свої розвідки визначенню місця екоциду серед міжнародних злочинів (А.Д. Глушко, А.Б. Зазека, О.В. Минькович-Слободяник, В.К. Рибачек, Т.С. Садова, Я.В. Сиротенко, О.О. Сурилова та ін.), встановленню кримінально-правової заборони "воєнного екоциду" в КК України (О.М. Борщевська, А.І. Маренич, Н.М. Третяк, А.С. Харченко, Ю.С. Харченко та ін.), забезпеченню виплат державою-терористикою репарацій за вчинення актів екоциду в Україні (Д.В. Бараненко, О.В. Минькович-Слободяник, Р.М. Русін, Т.М. Чурилова та ін.), правовій оцінці проекту доповнення

Римського статуту Міжнародного кримінального суду нормою про екоцид (О.М. Борщевська, К.В. Максакова, О.О. Сурилова та ін.) тощо.

Водночас сучасних розробок кримінально-правового характеру, які сприяли би правильній кваліфікації суспільно небезпечних діянь, що містять склад екоциду, обмаль [4–6], хоча саме такі дослідження поряд із кримінально-процесуальними та криміналістичними є на сьогодні найбільш затребуваними правозастосовною практикою. Це актуалізує обрану автором тему наукової роботи.

Метою статті є визначення змісту конструктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.441 КК України, – "екоцид". Її *новизною* є авторська спроба диференціювати вид складу екоциду та вид умислу залежно від форми вчинення цього злочину, а також тлумачення оціночних понять, використаних в диспозиції ст.441 КК України. Для досягнення поставленої мети були визначені такі *завдання*: охарактеризувати суспільну небезпечність екоциду; визначити конструкцію складу досліджуваного кримінального правопорушення та з'ясувати момент, з якого зазначений злочин вважається закінченим; розглянути законодавчі та доктринальні підходи до тлумачення обов'язкових об'єктивних і суб'єктивних ознак складу екоциду та виробити власну обґрунтовану позицію.

Екоцид – міжнародний злочин, злочин міжнародного характеру чи кримінальне правопорушення проти довкілля?

Особливістю досліджуваного злочину є те, що міжнародна спільнота розпочала дискусію щодо необхідності запровадження відповідальності за вчинення екоциду, котрий є наслідком або способом ведення бойових дій, тобто безпосередньо пов'язувала це міжнародне правопорушення з воєнними злочинами. Водночас у правовому полі України екоцид з'явився (2001) як злочин, що посягає на безпеку людства, проте без будь-яких вказівок на такі об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, як "умови воєнного стану", "бойова обстановка", "період збройного конфлікту" абощо. Відповідно вітчизняна кримінально-правова доктрина не розглядає екоцид як воєнний злочин.

Так, Д.В. Бойчук, М.П. Куцевич, С.М. Мохончук, В.П. Попович, К.В. Юртаєва та деякі інші вчені відносять екоцид до міжнародних злочинів – особливо небезпечних для людської цивілізації порушень принципів і норм міжнародного

права, що мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту людської особистості та життєво важливих інтересів міжнародної співдружності в цілому [7, с.155; 3, с.44; 4, с.133; 8, с.133; 9, с.19]. На відміну від злочинів міжнародного характеру, які посягають як на внутрішньодержавний, так і на міжнародний правопорядок і здебільшого мають "загальнокримінальний" характер, міжнародні злочини загрожують основам існування держав і народів – міжнародному миру та безпеці.

Як свого часу зазначав вітчизняний учений В.А. Василенко, екоцид належить до найтяжчих міжнародних злочинів, адже він становить "на вмисний вплив на навколишнє середовище, що спричиняє такі зміни, які призводять до руйнувань, страждань і загибелі людей" [10, с.190]. Найтяжчим міжнародним злочином називає екоцид і О.М. Шуміло, який вважає, що вчинення такого злочину є підставою для міжнародно-правової відповідальності держав і кримінальної відповідальності індивідів (юридичних та фізичних осіб) [6, с.111].

В.К. Рибачек уточнює, що екоцид є міжнародним екологічним злочином [11, с.513], а Ю.А. Турлова називає його екологічним злочином міжнародного характеру [1, с.68], тим самим дещо применшуючи суспільну небезпечність екоциду. А.Д. Глушко, А.Б. Зазека, Я.В. Сиротенко, зважаючи на те, що екоцид досі не визнано "п'ятим міжнародним злочином", визначають його як злочин проти навколишнього природного середовища [12, с.322-326].

Беручи до уваги той факт, що наслідками екоциду завжди є глобальний негативний вплив на довкілля як середовище життєдіяльності людей в окремому географічному регіоні чи на планеті в цілому, автор поділяє думку тих вітчизняних науковців, які вважають, що досліджуваний злочин, попри відсутність поняття "екоцид" в нормах міжнародного права, слід віднести до категорії міжнародних. Адже концептуальною основою – *stricto sensu* – міжнародного злочину є його спрямування проти основоположних універсальних цінностей міжнародної спільноти, які визнані міжнародним правом, – фундаментальних прав людини.

З іншого боку, зважаючи на характер суспільної небезпечності екоциду, цей склад кримінального правопорушення належить також до злочинів проти довкілля, а в разі вчинення екоциду за допомогою біологічної зброї чи її компонентів – до кримінальних правопорушень проти біологічної безпеки [13, с.314-315]. Водночас, як

влучно стверджує О.О. Дудоров зі співавторами, ступінь суспільної небезпечності екоциду є значно вищим за аналогічну складову кримінальних правопорушень проти довкілля, передбачених Розділом VIII Особливої частини КК України, зокрема зважаючи на масштабність шкоди, заподіяваної природному середовищу внаслідок вчинення екоциду [14, с.68].

Відтак, зважаючи на характер і ступінь суспільної небезпечності екоциду, це кримінальне правопорушення слід віднести до *міжнародних злочинів проти екологічної (біологічної) безпеки людства*.

Визначення моменту, з якого екоцид вважається закінченим: дискусія триває

Диспозиція правової норми про кримінальну відповідальність за екоцид сформульована таким чином, що кримінально-правова доктрина досі не виробила узгодженої позиції з приводу тлумачення об'єктивних і суб'єктивних ознак цього особливо тяжкого злочину.

Так, надаючи характеристику його об'єктивній стороні, науковці єдині в тому, що екоцид може бути вчинено у трьох формах, однак далі думки розходяться. Одна група вчених (О.Ф. Бантишев, О.О. Бахуринська, Б.В. Романюк, М.І. Хавронюк та ін.) вважає перші дві форми досліджуваного злочину (масове знищення рослинного або тваринного світу; отруєння атмосфери або водних ресурсів) кримінальними правопорушеннями із матеріальним складом, інакше кажучи за допомогою однієї дефініції – "знищення" або "отруєння" (віддієслівні іменники) законодавцем сформульовано і діяння, і його наслідок. Водночас третя форма екоциду (вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу) розглядається ними як формальний склад злочину [5, с.149; 15, с.1343].

Друга група науковців (М.Д. Дякур, В.А. Киричко, С.М. Мохончук, А.В. Шевчук та ін.) розглядають екоцид як злочин із формальним складом. Приміром, В.А. Киричко стверджує, що "цей злочин вважається закінченим, коли вчинено будь-яке із зазначених у ст.441 КК діянь" [16, с.654]. Не поділяючи таку позицію, автор переконаний, що висновок про необов'язковість наявності наслідків при масовому знищенні біоти (для кваліфікації діяння як закінченого складу екоциду в першій формі) є так само помилковим, як і твердження, що умисне вбивство двох або більше осіб (п.1 ч.2 ст.115 КК України) є злочином із формальним складом.

Третій підхід полягає в тому, що всі три форми вчинення екоциду розцінюються дослідниками як такі, що створюють загрозу настання екологічної катастрофи, тобто йдеться про "делікт створення небезпеки". Так, професори О.В. Пчеліна і В.Б. Пчелін звертають увагу, що цей склад злочину має особливу конструкцію, яка відрізняється від типових формальних складів необхідністю практичного встановлення не тільки діяння, але й створеної ним реальної небезпеки настання наслідків у вигляді екологічної катастрофи, а від типових матеріальних складів – необов'язковістю настання таких наслідків для визнання злочину закінченим [17, с.188]. С.С. Яценко і М.П. Куцевич вважають екоцид злочином із матеріальним складом, оскільки необхідною ознакою всіх зазначених в диспозиції дій є те, що після їх вчинення відразу чи через певний час має місце реальне значне ушкодження навколишнього природного середовища (первинні наслідки), внаслідок якого створюється загроза настання екологічної катастрофи (другий наслідок, похідний від первинних і остаточний) [3, с.102–103].

Частково погоджуючись із першим і третім науковими підходами, автор пропонує власний погляд на конструкцію складу екоциду: перші дві форми екоциду є кримінальним правопорушенням із *матеріальним* складом, адже законодавець встановив кримінально-правову заборону не "дій, спрямованих на знищення або отруєння", а дій, наслідком яких є масова загибель флори чи фауни або ж зміна складу і властивостей атмосфери чи водних ресурсів під впливом отруйних речовин у смертельно небезпечних для біоти концентраціях. Третю форму екоциду слід розглядати як *делікт створення небезпеки*, який вимагає обов'язкового встановлення причинного зв'язку між дією і спричиненою нею реальною загрозою настання екологічної катастрофи.

При описі об'єктивних ознак екоциду, які є ключовими для кримінально-правової кваліфікації, використано оціночні поняття

Зазначимо, що екоцид – предметний злочин, тобто предмет є його конструктивною об'єктивною ознакою. Зокрема, у диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої ст.441 КК України, є пряма вказівка на *рослинний, тваринний світ, атмосферу і водні ресурси*.

Рослинний світ відповідний законодавчий акт визначає як сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території. При цьому йдеться лише про ди-

корослі рослини, об'єкти сільськогосподарського призначення до складу цього поняття не входять [18, ст.3]. Аналогічне застереження міститься і в Законі України "Про тваринний світ" (2001), аналіз положень ст.1 якого дозволяє визначити тваринний світ як сукупність диких тварин в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку [19]. Тож автор не може погодитися із твердженнями тих дослідників, які до предмету екоциду відносять сільськогосподарські рослини і тварини, домашню птицю та іншу свійську худобу [15, с.1343]. Зазначені рослини і тварини є майном, яке перебуває у власності фізичних і юридичних осіб, тож посягання на такі предмети охоплюється іншими кримінально-правовими нормами, наприклад, ст.194, 196, ч.3 ст.206, ст.113 КК України.

Характеризуючи предмет, притаманний екоциду в першій формі, деякі дослідники доречно вказують на недоліки формулювання диспозиції цієї кримінально-правової норми. Зокрема, М.І. Хавронюк зазначає, що не можна встановлювати відповідальність за знищення "світу" – рослинного, тваринного чи будь-якого іншого [20, с.489]. Своє чергою М.П. Куцевич зауважує, що в разі буквального тлумачення цих положень, слід вести мову про знищення абсолютно всіх компонентів певної сфери буття, а це навіряд чи можливо, тож у диспозиції ст.441 КК України маєтися на увазі "складова частина світу як системи, яка фактично знищується при вчиненні екоциду" [3, с.99]. Зважаючи, що формулювання "об'єкти тваринного чи рослинного світу", використане у ч.3 ст.239-1, ч.2 ст.242, ч.2 ст.243 КК України, у випадку екоциду не застосоване, очевидно, що законодавець вчинив так не випадково, маючи за мету криміналізувати винищення не окремих об'єктів фауни чи флори, а їх конгломерати на певній території – екосистеми. Тобто під *"масовим знищенням тваринного чи рослинного світу"*, на думку автора, слід розуміти дії, вчинені будь-яким способом із використанням будь-яких засобів і знарядь, наслідком яких є: загибель великих популяцій / видів тварин чи рослин, які є критично важливими для функціонування екосистеми; повна або часткова загибель усіх живих організмів у межах одного чи декількох географічних районів або великого за масштабами природного об'єкта.

Тому вважаємо, як екоцид слід кваліфікувати факти знищення російськими окупаційними військами біосферних об'єктів України з їх екосистемами: Національного природного парку "Біло-

бережжя Святослава" (Кінбурнська коса), Дворічанського національного парку (Харківська область), "Святі гори" (Донецька область), Національного природного парку "Джарилгацький" (Херсонська область) тощо.

Предметом екоциду у другій формі є атмосфера або водні ресурси. Виходячи з положень ст.1 Закону України "Про охорону атмосферного повітря" (1992), атмосферу можна визначити як життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень [21]. Водні ресурси визначає Водний кодекс України у ст.1 як обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території [22]. *Отруєння* повітря або вод – це, на думку автора, не просте забруднення відповідних сфер доквілля небезпечними речовинами у смертельно високих концентраціях, а таке, що реально спричиняє захворювання, функціональні розлади чи загибель біоти.

Третя форма екоциду (вчинення іншої дії, що можуть спричинити екологічну катастрофу) не визначає предмету цього злочину, однак він логічно впливає зі змісту кримінально-правової норми. Зокрема, загрозу екологічної катастрофи може створити протиправний вплив на *землі*, зокрема на їх *поверхневий шар, надра, континентальний шельф, космічний простір*, а також на об'єкти критичної інфраструктури та об'єкти підвищеної небезпеки, тобто *техногенні об'єкти* (ядерні об'єкти, атомні та гідроелектростанції, гідротехнічні споруди, підприємства, технологічні процеси яких передбачають використання хлору, аміаку, біопатогенних агентів тощо).

Так, доречним прикладом вчинення екоциду у третій формі є факт цілеспрямованого підризу військовослужбовцями збройних сил державитерористки греблі Каховської ГЕС, що призвело до її руйнування, неконтрольованого витоку води, затоплення населених пунктів, масової загибелі водних біоресурсів та знищення відповідних екосистем.

Оціночні поняття, які застосовані законодавцем при описі об'єктивної сторони цього складу злочину, є підставою для різних тлумачень відповідних об'єктивних ознак, які є ключовими для кримінально-правової кваліфікації як екоциду умисного заподіяння серйозної шкоди довкіллю. Проблему створює невизначеність якісних та кількісних показників таких дефініцій, як "масове знищення", "отруєння", "екологічна катастрофа".

Екологічна катастрофа: пошук критеріїв для характеристики явища

Більшість дослідників дефініцію "екологічна катастрофа" визначають за допомогою таких самих оціночних понять, які створюють досить широкий простір для інкримінування екоциду правозастосовними органами. Наприклад, С.М. Мохончук вважає, що "екологічна катастрофа як злочинний наслідок екоциду полягає в заподіянні екологічній системі такої шкоди, яка неминуче пов'язана з непоправними глобальними наслідками для навколишнього середовища та існування людини в будь-якому районі Землі чи на планеті в цілому" [4, с.135]. Екологічна катастрофа, на думку А.М. Ришелюка, полягає у стійких або необоротних негативних змінах у навколишньому середовищі, внаслідок яких стає неможливим або надзвичайно небезпечним проживання населення і ведення господарської діяльності на певній території [15, с.121]. Деяко подібним є підхід О.М. Шуміла, який дійшов висновку, що під екологічною катастрофою слід розуміти "відповідну ситуацію, коли настають чи можуть настати незворотні зміни довкілля, які викликали повну втрату природних об'єктів або їх частин, і створення в результаті цих змін неможливих умов проживання для людей і погіршення їх здоров'я" [6, с.110].

Характеризуючи екологічну катастрофу як наслідок діяння, передбаченого ч.2 ст.253 КК України, В.К. Матвійчук веде мову про різкі або кумулятивні вкрай несприятливі і незворотні перетворення навколишнього природного середовища, погіршення екологічної рівноваги, втрату стійкості ландшафтів, в результаті чого зазначене середовище переходить в інший екологічний стан з меншим, порівняно з вихідним рівнем його складності, речовинним, енергетичним, інформаційним і людським потенціалом [23, с.183].

Найбільш системним видається підхід В.М. Киричко, який під екологічною катастрофою розуміє "особливо тяжкі наслідки, які повинні визначатися в кожному конкретному випадку з урахуванням таких критеріїв: 1) велика площа території, на якій відбулися несприятливі зміни в навколишньому середовищі; 2) суттєве обмеження або виключення життєдіяльності людини або життя рослин чи тварин на певній території; 3) тривалість несприятливих змін у навколишньому середовищі або їх невідворотність; 4) суттєві зміни в екологічній системі, наприклад, зникнення окремих видів тварин або рослин, зміна кругообігу речовин або інших біо-

логічних процесів, які мають значення для екосистеми в цілому" [16, с.654].

За таких умов доцільно також дослухатись до думки тих науковців, які вважають, що кримінальні правопорушення проти безпеки людства, зокрема й екоцид, безпосередньо пов'язані із сучасним міжнародним кримінальним правом як галуззю міжнародного публічного права, тому при їх кваліфікації необхідно звертатися до відповідних міжнародних актів [24, с.882; 25, с.84–85].

Наприклад, Додатковий протокол I до Женевських конвенцій (1977) у ч.3 ст.35 встановлює заборону застосування методів або засобів ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу [26].

Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998) одним із воєнних злочинів визначає (п."b" (iv) ч.2 ст.8) "умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою" [27].

Т.С. Садова дослідила сучасні підходи міжнародно-правової доктрини щодо розуміння ключових ознак зазначених воєнних злочинів проти довкілля, які полягають в масштабній, довгостроковій та серйозній шкоді навколишньому природному середовищу, та дійшла висновку, що єдності в їх тлумаченні немає, а зазначені міжнародні договори встановлюють дуже високий поріг порушення заборон [28, с.256].

Прагнучи встановити юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо екоциду, вчиненому у мирний час, у червні 2021 року група незалежних експертів презентувала проект внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, зокрема доповнення його статтею 8 ter "Екоцид – незаконні чи безвідповідальні дії, вчинені з усвідомленням того, що існує суттєва ймовірність тяжкої та масштабної або довготривалої шкоди навколишньому середовищу, спричинена такими діями" [29]. При цьому автори проекту визначають "тяжкість" шкоди як таку, що становить дуже серйозні несприятливі зміни, порушення або пошкодження будь-якого елемента навколишнього середовища, включаючи значні впливи на людське життя або природні, культурні чи економіч-

ні ресурси; "масштабність" – як шкоду, яка виходить за межі окремого географічного регіону, перетинає державні кордони або якої зазнає ціла екосистема чи біологічні види, або велика кількість людських істот; "довготривалість" – як шкоду, яка є незворотною або не може бути усунутою шляхом природного відновлення впродовж розумного періоду часу.

Як бачимо, зазначене тлумачення базових об'єктивних ознак екоциду фактично повторює висновки вітчизняних науковців щодо змісту поняття "екологічна катастрофа".

Відтак, вчинення екоциду у третій формі спричинює ситуацію, коли виникає висока ймовірність реалізації серйозної, масштабної та довготривалої шкоди довкіллю.

У цьому контексті доречною видається думка окремих дослідників, які вважають, що кваліфіковані як екоцид (ст.441 КК України) факти ракетних ударів з бойових літаків держави-агресорки по нафтобазах, наслідками чого стало значне забруднення повітря і земель нафтопродуктами та продуктами їх горіння, містять склад іншого, зокрема воєнного злочину "Порушення законів та звичаїв війни", передбаченого ст.438 КК України [17, с.188–189]. Зазначену позицію слід підтримати, адже завдану шкоду природному середовищу внаслідок таких нападів, руйнувань та знищення цивільних об'єктів не можна охарактеризувати як глобальну – таку, що може спричинити екологічну катастрофу.

Деякі науковці стверджують, що кожна із зазначених у ст.441 КК України дій характеризується тим, що вона сама по собі може спричинити екологічну катастрофу, і це має принципове значення для відмежування цього злочину від інших злочинів проти довкілля, передбачених ст.ст.236–254 КК України [11, с.512; 30, с.115]. Із цим твердженням не можна цілком погодитися: зокрема, де факто екоцид у будь-якій формі створює глобальну загрозу екологічній безпеці людства, однак де юре загроза спричинення екологічної катастрофи є конструктивною ознакою об'єктивної сторони екоциду, вчиненого лише у третій формі. До того ж спричинення екологічної катастрофи є альтернативною конструктивною ознакою кваліфікованого складу "Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля" (ч.2 ст.253 КК України) – кримінального правопорушення проти довкілля. Тому визначати вказану об'єктивну ознаку як ключову для відмежування екоциду від суміжних кримінальних правопорушень буде певним перебільшенням.

За таких умов не можна оминати увагою ще одну важливу конструктивну суб'єктивну ознаку складу екоциду, якою є умисна форма вини. Саме її окремі дослідники вважають основним критерієм розмежування екоциду із злочинами проти довкілля [3, с.123; 15, с.1344].

Попри те, що вина у формі умислу виступає конструктивною ознакою досліджуваного складу кримінального правопорушення, науковці-правники також не можуть дійти згоди стосовно її можливих видів при вчиненні екоциду. Зокрема, одні вчені (Д.В. Бойчук, М.Д. Дякур, М.І. Хавронюк, А.В. Шевчук, О.М. Шуміло та ін.) вважають, що екоцид може бути вчинений лише з прямим умислом [6, с.110; 7, с.154; 15, с.1344; 31, с.390]. Інші науковці (О.Ф. Бантишев, М.П. Куцевич, Б.В. Романюк, С.С. Яценко та ін.) відстоюють позицію, що цей міжнародний злочин передбачає також і евентуальний умисел. Так, О.Ф. Бантишев і Б.В. Романюк зазначають, що екоцид "може вчинятися і з непрямим умислом, коли особа передбачає можливість настання шкідливих наслідків своїх дій для навколишнього середовища, але байдуже ставиться до їх настання" [5, с.154].

На думку автора, зважаючи на особливості конструкції складу екоциду, досліджуваний злочин у перших двох формах (коли мають місце безпосередні наслідки вчинених суспільно небезпечних дій) вчиняється з прямим умислом, а екоцид у формі "делікту створення небезпеки" (коли настають як безпосередні, так і похідні наслідки у вигляді загрози настання екологічної катастрофи) може бути вчинений як з прямим, так і з непрямим умислом.

Виходячи з цих міркувань, кваліфікація за ст.441 КК України факту порушення посадовими особами господарського товариства законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів у вигляді скиду з жовтня 2017 по січень 2021 року у річку, яка є притокою р. Случ (Хмельницька область), недостатньо очищених зворотних вод з перевищенням встановлених нормативних значень забруднюючих речовин, що призвело до негативної зміни екологічної рівноваги та зникнення річкової флори та фауни на чотирьох кілометровій ділянці від місця скиду [32], вбачається невдалою, адже про прямий умисел при вчиненні зазначених діянь не йдеться. Зазначене кримінальне правопорушення, очевидно, слід кваліфікувати як порушення правил охорони вод (водних об'єктів), яке спричинило масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу, тобто про кримінальне правопорушення, передбачене ч.2 ст.242 КК України.

Висновки

1. Екоцид – це міжнародний злочин проти екологічної (біологічної) безпеки людства, наслідками якого є глобальна шкода біосфері Землі.

2. Обов'язковою об'єктивною ознакою екоциду є предмет, яким альтернативно можуть бути біотичні (рослинний або тваринний світ) або абіотичні (атмосфера, гідросфера, літосфера, космос) складові біосфери, а також техногенні об'єкти, яким завдається шкода. При цьому сільськогосподарські та свійські рослини і тварини не можуть бути предметом екоциду.

3. Об'єктивна сторона екоциду (ст.441 КК України) характеризується активними діями у трьох формах: 1) масове знищення рослинного або тваринного світу (матеріальний склад злочину); 2) отруєння атмосфери або водних ресурсів (матеріальний склад злочину); 3) інші дії, що можуть спричинити екологічну катастрофу (делікт створення небезпеки).

Диспозиція досліджуваної кримінально-правової норми не визначає способів, засобів чи знарядь вчинення екоциду, тож вони можуть бути будь-якими. У першій формі екоцид вважається закінченим з моменту масової загибелі флори чи фауни певної території (акваторії). Під такими наслідками слід розуміти загибель великих популяцій/видів тварин чи рослин, які є критично важливими для функціонування екосистеми; повну або часткову загибель усіх живих організмів у межах одного чи декількох географічних районів або великого за масштабами природного об'єкта.

У другій формі екоцид є закінченим з моменту зміни складу і властивостей атмосфери чи водних ресурсів за рахунок їх забруднення отруйними речовинами у концентраціях, що спричинюють захворювання, функціональні розлади чи загибель біоти. У перших двох формах екоцид є злочином із матеріальним складом.

Моментом закінчення цього злочину у третій формі є створення внаслідок вчинення будь-яких інших дій реальної загрози настання екологічної катастрофи. Під екологічною катастрофою слід розуміти заподіяння довкіллю серйозної, масштабної та довготривалої шкоди. У третій формі екоцид є деліктом створення небезпеки.

4. Конструктивною суб'єктивною ознакою складу екоциду є умисна форма вини. При цьому досліджуваний злочин у перших двох формах може бути вчинений лише з прямим умислом, а в третій – як з прямим, так і з непрямим умислом.

Конфлікт інтересів

Роботу проведено самостійно, конфлікт інтересів відсутній.

Вираз вдячності

Висловлюю глибоку вдячність дружині – Ю.Л. Фещенко, яка підтримує всі мої починання,

вчителям – професорам М.І.Хавронюку і О.Ф.Бантисеву, які дали поштовх до проведення кримінально-правових розвідок, бійцям Сил оборони – живим і полеглим, завдяки яким проведення наразі наукових досліджень в Україні є взагалі можливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Турлова Ю. А. Кримінологічний аналіз сучасного стану екологічної злочинності в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3 (45). С. 66–72.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 07.09.2023)
3. Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 274 с.
4. Мохончук С. М. Екоцид: об'єктно-суб'єктна оцінка складу злочину. *Публічне право*. 2012. № 2 (6). С. 132–138.
5. Романюк Б. В., Бантисев О. Ф. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку: монографія. Київ: Крок, 2018. 236 с.
6. Шуміло О. М. Перспективи встановлення юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 106–112. <https://doi.org/10.15421/392207>
7. Бойчук Д. В. Загальний правовий аналіз злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в контексті Кримінального кодексу України. *Наукові записки. Серія: Право*. 2018. Вип. 5. С. 151–156.
8. Попович В. П. Імплементція норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 322 с.
9. Юртаєва К. В. Місце скоєння злочинів міжнародного характеру: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2010. 230 с.
10. Василенко В. А. Ответственность государства за международные правонарушения. Киев: Вища школа, 1976. 267 с.
11. Rybachek V. K. International and national aspects of regulating the crime of ecocide. *Law in the postmodern epoch: general characteristics and manifestation particularities in separate law branches: Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. P. 503–518. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-284-5-21>
12. Глушко А. Д., Зазека А. Б., Сиротенко Я. В. Екоцид як злочин проти навколишнього природного середовища. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 322–326. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/74>
13. Шамсутдінов О. В. Кримінальні правопорушення, які посягають на біологічну безпеку України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101). С. 309–323. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.101.309-323>
14. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: практичний посібник / [О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан]; за ред. О. О. Дудорова. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. 616 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: ВД "Дакор", 2018. 1360 с.
16. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. М. Киричко, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків: Право, 2015. 680 с.
17. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Проблеми фіксування та розслідування екоциду в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, реальний та національний виміри*: зб. доп. науково-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квітня 2023 р.). Вінниця: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2023. С. 187–189.
18. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 № 591–XIV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14> (дата звернення: 07.09.2023)
19. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 № 2894–III.

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14> (дата звернення: 07.09.2023)
20. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Істина, 2004. 504 с.
 21. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 № 2707–XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12> (дата звернення: 07.09.2023)
 22. Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text> (дата звернення: 07.09.2023)
 23. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія. Київ: Національна академія управління, 2011. 368 с.
 24. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
 25. Резнік Ю. С. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в міжнародному кримінальному праві. *Альманах міжнародного права*. 2018. Вип. 19. С. 83–90.
 26. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 07.09.2023)
 27. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 07.09.2023)
 28. Садова Т. С. Щодо поняття воєнних злочинів проти довілля в міжнародному кримінальному праві. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 252–257. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.34>
 29. Stop Ecocide Foundation. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: commentary and core text. June 2021. <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Fondation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf> (дата звернення: 07.09.2023)
 30. Борщевська О. М. Публічно-правові та приватноправові аспекти визначення дефініції "екоцид" під час військової агресії. *Правова держава*. 2023. № 49. С. 113–129. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.276017>
 31. Шевчук А. В., Дякур М. Д. Кримінальне право України (Особлива частина): навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. 472 с.
 32. Вперше в історії незалежної України двом службовцям підприємства повідомлено про підозру у вчиненні екоциду. (21.11.2022). *Офіс Генерального прокурора*. <https://www.gp.gov.ua/posts/vperse-v-istoryi-nezaleznoyi-ukraini-dvom-sluzbovcyam-pidpriemstva-povidomleno-pro-pidozru-u-vcinenni-ekocidu> (дата звернення: 07.09.2023)

REFERENCES

1. Turlova, Yu. A. (2016). Kryminolohichniy analiz suchasnoho stanu ekolohichnoi zlochynnosti v Ukraini [Criminological analysis of the current state of environmental crime in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 3(45), 66–72. (in Ukr.).
2. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia [About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. *Office of the Prosecutor General*. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kryminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (in Ukr.).
3. Kutsevych, M. P. (2007). *Kryminalna vidpovidalnist za ekotsyd: mizhnarodnyi ta natsionalnyi aspekty* [Criminal liability for ecocide: international and national aspects]. Candidate's thesis (12.00.08). Kyiv (in Ukr.).
4. Mokhonchuk, S. M. (2012). Ekotsyd: obiektno-subiektna otsinka skladu zlochynu [Ecocide: object-subject assessment of the composition of the crime]. *Publichne pravo*, 2(6), 132–138 (in Ukr.).
5. Romaniuk, B. V., & Bantyshev, O. F. (2018). *Zlochyny proty myru, bezpeky liudstva ta mizhnarodnoho pravoporiadku* [Crimes against peace, security of humanity and international legal order]. Monograph. Kyiv: Krok (in Ukr.).
6. Shumilo, O. M. (2021). Perspektivy vstanovlennia yurysdyksii mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shcho do ekotsydu [Prospects for establishing the jurisdiction of the international criminal court regarding ecocide]. *Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii*, (5), 106–112. <https://doi.org/10.15421/392207> (in Ukr.).
7. Boichuk, D. V. (2018). Zahalnyi pravovyi analiz zlochyniv proty myru, bezpeky liudstva ta mizhnarodnoho pravoporiadku v konteksti Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [General legal analysis of crimes against peace, human security and international legal order in the context of the Criminal Code of Ukraine]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pravo*, (5), 151–156 (in Ukr.).

8. Popovych, V. P. (2010). *Implementatsiia norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u kryminalne zakonodavstvo Ukrainy* [Implementation of norms of international humanitarian law in the criminal legislation of Ukraine]. Candidate's thesis (12.00.08). Lviv (in Ukr.).
9. Yurtaieva, K. V. (2010). *Mistse skoiennia zlochyniv mizhnarodnoho kharakteru* [Place of commission of crimes of international nature]. Candidate's thesis (12.00.08). Kharkiv (in Ukr.).
10. Vasilenko, V. A. (1976). *Otvettstvennost gosudarstva za mezhdunarodnye pravonarusheniia* [Liability of the state for international violations]. Kiev: Vysha shkola (in Rus.).
11. Rybachek, V. K. (2023). International and national aspects of regulating the crime of ecocide. *Law in the postmodern epoch: general characteristics and manifestation particularities in separate law branches*. Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing (s. 503-518). <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-284-5-21>
12. Hlushko, A. D., Zazeka, A. B. & Syrotenko, Ya. V. (2022). Ekotsyd yak zlochyn proty navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [Ecocide as a crime against the natural environment]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (5), 322–326. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/74> (in Ukr.).
13. Shamsutdinov, O. V. (2023). Kryminalni pravoporushennia, yaki posiahaiut na biolohichnu bezpeku Ukrainy [Criminal offenses that encroach on the biological safety of Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka*, 1(101), 309–323. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.101.309-323> (in Ukr.).
14. Dudorov, O. O., Kamenskyi, D. V., Komarnytskyi, V. M., Komarnytskyi, M. V., & Movchan R. O.; Dudorov, O. O. (Red.). (2014). *Zlochyny proty dovkillia: kryminalno-pravova kharakterystyka* [Crimes against the environment: criminal-legal characteristics]. Practical guide. Luhansk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka (in Ukr.).
15. Melnyk, M. I., & Khavroniuk, M. I. (Reds.). (2018). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: VD "Dakor" (in Ukr.).
16. Baulin, Yu. V., Borysov, V. I., & Kyrychko, V. M. et al.; Tatsii, V. Ya., Borysov, V. I., & Tiutiuhin, V. I. (Reds.). (2015). *Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna* [Criminal law of Ukraine. Special part]. Manual. Kharkiv: Pravo (in Ukr.).
17. Pchelina, O. V., & Pchelin, V. B. (2023). Problemy fiksuвання ta rozsliduvannya ekotsydu v umovakh voiennoho stanu [Problems of recording and investigating ecocide in the conditions of martial law]. In: *Zlochynnist i protydia yii v umovakh viiny: hlobalnyi, realnyi ta natsionalnyi vymiry*. Collection of papers of the scientific and practical conference. Vinnytsia: Kharkiv National University of Internal Affairs (s.187–189) (in Ukr.).
18. *Pro roslynnnyi svit* [On the plant world]. Law of Ukraine (09.04.1999 No. 591–14). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14> (in Ukr.).
19. *Pro tvarynnnyi svit* [On the animal world]. Law of Ukraine (13.12.2001 No. 2894–3). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14> (in Ukr.).
20. Khavroniuk, M. I. (2004). *Dovidnyk z Osoblyvoi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Handbook of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: Istyna (in Ukr.).
21. *Pro okhoronu atmosfernoho povitria* [On the protection of atmospheric air]. Law of Ukraine (10.16.1992 No. 2707–11). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12> (in Ukr.).
22. *Vodnyi kodeks Ukrainy* [Water Code of Ukraine]: Law of Ukraine (06.06.1995 No. 213/95-VR). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-bp#Text> (in Ukr.).
23. Matviichuk, V. K. (2011). *Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha* [Theoretical and applied problems of criminal law protection of the natural environment]. Monograph. Kyiv: National Academy of Management (in Ukr.).
24. Dudorov, O. O., & Khavroniuk, M. I.; Khavroniuk, M. I. (Red.). (2014). *Kryminalne pravo* [Criminal law]. Academic. manual. Kyiv: Vaite (in Ukr.).
25. Reznik, Yu. S. (2018). *Zlochyny proty myru, bezpeky liudstva ta mizhnarodnoho pravoporiadku v mizhnarodnomu kryminalnomu pravi* [Crimes against peace, security of mankind and international legal order in international criminal law]. *Almanakh mizhnarodnoho prava*, (19), 83–90 (in Ukr.).
26. *Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I)* [Additional protocol to the Geneva Conventions of August 12, 1949, relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I)] (08.06.1977). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (in Ukr.).
27. *Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu* [Rome Statute of the International Criminal Court] (17.07.1998). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (in Ukr.).
28. Sadova, T. S. (2021). *Shchodo poniattia voiennykh zlochyniv proty dovkillia v mizhnarodnomu kryminal-*

- nomu pravi [Regarding the concept of war crimes against the environment in international criminal law]. *Pravo i suspilstvo*, (4), 252–257. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.34> (in Ukr.).
29. Stop Ecocide Foundation (June 2021). Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: commentary and core text. <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Fondation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf>
30. Borshchevska, O. M. (2023). Publichno-pravovi ta pryvatnopravovi aspekty vyznachennia definititsii "ekotsyd" pid chas viiskovoi ahresii [Public-law and private-law aspects of the definition of "ecocide" during military aggression]. *Pravova derzhava*, (49), 113–129. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.276017> (in Ukr.).
31. Shevchuk, A. V., & Diakur, M. D. (2013). Kryminalne pravo Ukrainy (Osoblyva chastyna) [Criminal law of Ukraine (Special part)]. Academic. manual. Chernivtsi: Chernivtsi National University (in Ukr.).
32. Vpershe v istorii nezaleznoi Ukrainy dvom sluzhbovtsiam pidprijemstva povidomlono pro pidozru u vchynenni ekotsydu (21.11.2022). *Office of the Prosecutor General*. <https://www.gp.gov.ua/posts/vperse-v-istoriyi-nezaleznoyi-ukraini-dvom-sluzhbovcyam-pidpriemstva-povidomlono-pro-pidozru-u-vcinenni-ekocidu> (in Ukr.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 76 pp. 37–48 (3).

Related identifiers:

10.5281/zenodo.7947532

http://forumprava.pp.ua/files/037-048-2023-3-FP-Shamsutdinov_5.pdf
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2023_3_5.pdf
License (for files):
[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
Received: 23.08.2023

Accepted: 11.09.2023

Published: 14.09.2023

Available online: 14.09.2023

Cite as:

 Шамсутдінов, О. В. (2023). Конструктивні ознаки складу кримінального правопорушення "екоцид" (ст.441 КК України). *Форум Права*, 76(3), 37–48. <http://doi.org/10.5281/zenodo.7947532>

 Shamsutdinov, O. V. (2023). Konstruktyvni oznaky skladu kryminalnoho pravoporushennya "ekotsyd" (st.441 KK Ukrainy) [Corpus Delicti Constructive Features of "Ecocide" (Article 441 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Forum Prava*, 76(3), 37–48. <http://doi.org/10.5281/zenodo.7947532>